

Література

1. Бойко Ю. Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання / Вибрані праці. К.: Медокол, 1994. С. 110-160.
2. Державин В.М. У задзеркаллі художнього слова. Вибрані літературознавчі праці. Івано-Франківськ: Плай. 2015. 756 с.
3. Зеров М. Українське письменство XIX століття. Від Куліша до Винниченка (нарис з новітнього українського письменства). Дрогобич: ВФ «Відродження». 2007. 568 с.
4. Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. К.: ВД «Києво-Могилянська академія». 2008. 766 с.
5. Тарнавський Ю. Темна сторона місяця: роздуми на тлі одної книжки / Ю. Тарнавський. Квіти хворому. Статті, критика, розмови. Львів: Піраміда. 2012. С. 51-76.

УДК 821.161.2'05-2.09Українка+821.161.2(430)'06.09

Катерина Олійник

аспірантка

кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки

МІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ПОТРАКТУВАННІ Ю. БОЙКО-БЛОХИНА

У статті проаналізовано своєрідність художнього осмислення елементів містичного у драматичних творах Лесі Українки діаспорним літературознацем Ю. Бойко-Блохином. Увага дослідника зосереджена на тих творах поетеси, поштовхом до написання яких стали підсвідомо-іраціональні індивідуальні рушії творчості. Простежено, що Ю. Бойко-Блохин писав не про зображення вигаданого авторською уявою містичного світу, а саме про його реальну присутність у житті; вважав, що інтуїтивне бачення незримого, зв'язок з містичним та потойбічним поставали з душі Лесі Українки.

Ключові слова: містика, символ, натхнення, Леся Українка, Ю. Бойко-Блохин.

Oliinyk K. THE MYSTICAL ASPECT OF THE DRAMATIC WORKS OF LESIA UKRAINKA IN THE INTERPRETATION OF Y. BOYKO-BLOKHIN

Annotation. The article analyzes the originality of artistic understanding of the elements of the mystical in the dramatic works of Lesja Ukrainka by diaspora literary critic Y. Boyko-Blokhin. The attention of the researcher is focused on those works of the poetess, the impetus to the writing of which became unconsciously irrational individual engines of creativity. It is traced that Y. Boyko-Blokhin did not write about the image of the mystical world by the author's imagination of the author's imagination, but about his real presence in life; believed that the intuitive vision of the invisible, the connection with the mystical and otherworldly arose from the soul of Lesia Ukrainka.

Key words: mysticism, symbol, inspiration, Lesia Ukrainka, Y. Boyko-Blokhin.

Містичне як форма метафізичного прагнення людини до вічного, досконалого й абсолютного особливо тонко відчувається митцями на інтуїтивному рівні. Тому елементи містичного характерні для української літератури з початків її генезису, адже спроби досягнути ірраціональне та сакральне властиві людській натурі загалом на всіх етапах її буття. Досить показовою у цьому залишається постать Лесі Українки, для якої містика була як художнім прийомом, так і особливістю світосприйняття. Особливо яскраво це проявилось в її драматургії. До питання містичного та особливостей його прояву в житті та творчості Лесі Українки звертались як сучасники поетеси, так і наступні покоління дослідників. Так, М. Драй-Хмара у розвідці «Леся Українка. Життя і творчість» констатував, що поетеса «почувала себе обранцем якоїсь вищої волі, була переконана, що на неї покладено особливу місію». Свідченням цього дослідник вважав «її таємничі розмови з Фантазіями, Геніями, Музами і т. п. істотами» [4, с. 84]. У праці «Леся Українка» М. Євшан стверджував, що характер «протесту у цілій творчості Лесі Українки і її стремління» [5, с. 155] означені «признанням і потвердженням ролі елементу несвідомого і містичного» [5, с. 155], які він вважав вічним «протестом проти всякої життєвої мудрости, признання того, що непокоїть наші

серця і домагається голосу» [5, с. 155]. У монографії «До джерел драматургії Лесі Українки» Р. Кухар вважає, що поетесі було властиве «ідеалістичне, містичне розуміння поетичної творчості» як своєї, так і усієї загалом [8, с. 178]. У статті «Поетичний візіонеризм Лесі Українки» В. Агеєва зауважує, що «прозирання в позамежність, вихід у надособистісне» [1, с. 11] є суттю поетичного обдарування Лесі Українки, а її візіонерський досвід вважає підґрунтям мистецької творчості. Дослідниця відповідно окремі тексти Лесі Українки називає фіксаціями певного містичного, віщунського досвіду та способом долучення до інших вимірів сприймання дійсності.

Однак досі недооціненою серед літературознавчих досліджень такого плану залишається наукова розвідка визначного діаспорного вченого-славіста, літературознавця, професора і колишнього ректора Українського Вільного Університету в Мюнхені (1965 р.) Юрія Бойко-Блохина «Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання» (1971 р.). А така праця заслуговує на ширше висвітлення, популяризацію й належну оцінку.

Тому мета нашого дослідження – проаналізувати специфіку трактування Ю. Бойко-Блохиным містичного аспекту драматичних творів Лесі Українки.

Ю. Бойко-Блохин, як зауважив Д. Нитченко (під псевдо Д. Чуб), належав до «найавторитетніших і найпрацьовитіших науковців» серед «творців нашої науки, членів УВАН та НТШ» [13, с. 1254]. Саме він один із перших взявся переосмислювати творчі здобутки Лесі Українки, заперечивши стандартне у «підсоветському літературознавстві» [2, с. 241] означення стилю поетеси як суто реалістичного та відійшовши від «програмних доктрин, ізольованих від зовнішнього світу» [11, с. 341]. Естетичні шукання Лесі Українки були мало досліджені в тогочасному українському літературознавстві. Поруч численних розвідок П. Одарченка [10] про творчість Лесі Українки Ю. Бойко-Блохин «зробив новий крок у цьому напрямку, переконливо показавши проступання письменниці до неоромантизму і рівнобіжно до клясицизму, а, зрештою, до синтези цих двох відмінних течій» [13, с. 1262]. Особливу увагу в одній з найґрунтовніших статей – «Естетичні погляди Лесі

Українки та її стильові шукання» – автор приділив саме драматичним творам поетеси як її «найкращим речам» [2, с. 256], у яких вагому роль відіграли прояви містичного. Поняття містики як зв'язку з надприродними силами та потойбічним світом поєднується з концептом містичного, яке співвідносне з таємничим, загадковим, надприродним і непояснюваним. Сфера містичного завжди завуальовує існування якоїсь таємної реальності, прихованої від буденного пізнання, що розкривається за допомогою певної ініціації, межової ситуації. Містика є своєрідним «передзнанням того, що не може бути пізнане звичайним, раціональним способом, але й не може бути залишене непізнаним» [7, с. 306]. Тому творче натхнення, певною мірою, можна сприймати як «містичний трансценз, дотик іншого світу, духовного буття» [3, с. 7]. Паралельно постає питання символізації як засобу художнього досягнення дійсності. Символ має здатність вводити реципієнта у надприродний світ, невидимий. Ю. Бойко-Блохин зауважив, що свого часу перед Лесею Українкою постала проблема символу «як натяку захованої суті життя» [2, с. 256], розв'язати яку було нелегко. Для цього поетесі довелося «ревізувати природу мистецтва у довгих роздумах, ще й ще раз намагатися заглянути в лабораторію творчості сучасних мистців, студіюючи їхні твори і нарешті переживати вулканічні струси душі» [2, с. 256]. Такі струси дослідник назвав натхненням. Ю. Бойко-Блохин підкреслював виразність символічної поетики та символічного думання Лесі Українки при творенні драматичних творів, особливо «Одержимої». Проте він відразу зауважив, що це «не доведений до крайності символізм», це те, що вкладається в рамки її розуміння і відчуття неоромантизму» [2, с. 275].

Виразними постають містичні елементи в драмі «Одержима», адже під поняттям містики також розуміють і «особливий рід релігійно-філософської пізнавальної діяльності, що допускає можливість безпосереднього спілкування між суб'єктом та абсолютним предметом пізнання – сутністю всього або божеством» [14, с. 157]. Стосунки з Богом як певна система духовних координат, яку обирає людина, передбачає рівень усвідомлення нею двох світів – сакрального і людського. У драмі «Одержима» Леся Українка затирає межу між двома вимірами,

профаним та сакральнo-релігійним, звівши у драматичному діалозі Міріам та Месію. Агональна побудова мови Міріам підсилює межовість стану героїні як одержимого, непідвладного її силі та волі. Повсякчасу драмі відчувається присутність чогось фатального, невідворотного. Підтвердження цього – смерть Міріам під камінням наприкінці драми.

Стильові шукання Лесі Українки Ю. Бойко-Блохин вважав «яскравою властивістю поетеси» [2, с. 248]. Дослідник наголошував, що формуванню поетеси як неоромантика і неокласика сприяли «самі уроджені якості її мистецького хисту» [2, с. 284]. Досить часто вона, керуючись суб'єктивним сприйняттям, «на місце типового ставила яскраво вражаюче» [2, с. 252]. Витоки натхнення дослідник вивів із внутрішніх джерел Лесі Українки, пов'язуючи його з «біологічною властивістю поетки, зі специфікою її життєвого темпераменту». І в такому натхненні простежувалась певна фатальність, «неминучість» [2, с. 257]. Дослідник при цьому згадує німецького письменника Е. Т. А. Гофмана, який творив у стані гарячки та до натхнення якого «примішувалося щось паталогічне» [2, с. 257]. Душевний стан поетеси в моменти творчості Ю. Бойко-Блохин назвав станом «типово романтичної екзальтації» [2, с. 257], яка супроводжувалась потужним неконтрольовано-емоційним вивільненням.

Дослідник дуже точно визначив залежність психофізіології митця і творчості й вказав на одну з домінантних рис психіки Лесі Українки, яка великою мірою визначила художність її творів, – здатність до екзальтації. «Збудження без потьмарення свідомості, надмірна захопленість» [9, с. 205] – психологічні основи такого стану, і, водночас, «одна з першооснов натхнення письменниці» [9, с. 205]. Про свою безсилість у цьому в одному з листів до матері Леся Українка писала: «Твої уваги щодо фантастичних драм зовсім слухні, але як уже наступає *la folie divine* (божественне безумство), то всі практичні спостереження відступають набік – натуру тяжко одмінити» [12, с. 363].

Ю. Бойко-Блохин влучно зауважив, що Леся Українка «написала всі свої найкращі речі у стані душевного струсу. Вона нічого не була здатна «вимучити» з себе, написати за зарані

визначеним завданням» [2, с. 256]. Адже творчість, на його думку, «має зароджуватися сама по собі, впливати із підсвідомих спонук» [2, с. 256]. Тому ірраціональність поетичної сили у поетеси для дослідника очевидна. Особливо це стосується процесу творення тієї ж «Одержимої» та «Лісової пісні».

І справді, драма «Одержима» написана як результат душевного потрясіння за одну ніч 18 січня 1901 року в Мінську біля ліжка помираючого С. Мержинського, друга і коханого чоловіка Лесі Українки. У листі до І. Франка від 14 січня 1903 року поетеса й сама зізнавалась, що цю драму «...в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогеї» [12, с. 18]. Письменниця вкотре визнавала неминучий «страшний фатум» [12, с. 18], який «зміняє діла в слова» [12, с. 18] й від якого «даремно й тікати» [12, с. 18].

«Страшна містерія смерти» [2, с. 275], як вважав Ю. Бойко-Блохин, принесла із собою затирання границі поміж реальною і нереальною дійсністю, і цю «стертість границі поетеса активно відстоює» [2, с. 275]. Таку нечіткість граней між світом людським та потойбічним простежуємо й у драмі «Камінний господар». З перших сторінок драма просякнута передчуттям чогось гнітючого, невідворотного, фатального. Перша і наступні зустрічі головних героїв часто відбуваються саме на кладовищі, яке як тоπος вже містично окреслене. З могили – кам'яної гробниці, яка тимчасово стала притулком, – вперше для читача виринає постать і Дон Жуана. Це відразу налаштовує на очікування чогось незвичного та розкриття потаємного.

Згодом думку про сильні емоційні, особливо негативно марковані, струси як першопричину виникнення «містичних почуттів» висловив й І. Качуровський. У такому стані, на думку літературознавця, зароджується «почуття єдності індивіда з Абсолютом» [6, с. 676], яке підвладне законові хвиль або ж коливань: «у добу спокою й добробуту занепадає, маліє й міліє, у часи катастроф – поширюється й поглиблюється» [6, с. 676].

Драма «Лісова пісня» була для Лесі Українки емоційно-чуттєвим виплеском, адже поетеса була повна ностальгічної туги за рідним краєм. Про процес написання твору поетеса згадувала у листі до сестри Ольги від 9 листопада 1911 року:

«Писала я її дуже недовго, 10-12 днів, і не писати ніяк не могла, бо такий уже був непереможний настрій; але після неї я була хвора і досить довго «приходила до пам'яті» [12, с. 274]. Згодом у листі до матері від 2 січня 1912 року додала, що «неравнодушна» до сеї речі, бо вона дала «стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша» [12, с. 378]. Поетеса також визнає непідвладність власним силам, коли «накотить»... яка-небудь непереможна, деспотична мрія» [12, с. 380], що «мучить по ночах, п'є кров» [12, с. 380], змушуючи «горіти» й «боліти» кожного разу. Ю. Бойко-Блохині зауважував, що часто саме «ірраціонально, з'являється ідея у художній тканині образів письменниці» [2, с. 261] і така ідея стає для неї своєрідним «фатумом» [2, с. 261], який не покидає поетесу до повного втілення у художньому творі.

У своїй розвідці «Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання» Ю. Бойко-Блохин писав не про зображення вигаданого авторською уявою містичного світу, а саме про його реальну присутність у житті поетеси, що віддзеркалювалось нею у драматичних творах. Літературознавець зазначав, що інтуїтивне бачення незримого, потаємного, зв'язок з містичним та потойбічним поставали з душі поетеси як наслідок потужних емоційних струсів. Трактуювання дослідником містичного аспекту драматичних творів Лесі Українки залишається актуальними для українського літературознавства й нині, адже відкриває нові аспекти для подальших наукових пошуків.

Література

1. Агеєва В. Поетичний візіонеризм Лесі Українки. Наукові записки. Том 72, Філологічні науки / Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 3-11.
2. Бойко-Блохин Ю. Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання. Вибране: у 4 томах. Том 3. Мюнхен, 1981. С. 241-286.
3. Горбонос О., Карюхіна А. Містичний світ як складова простору художньої літератури: історико-культурологічний аспект. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. 2015. № 1. С. 6-10.
4. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя і творчість. К.: Державне видавництво України, 1926. 156 с.
5. Євшан М. Леся Українка. Критика; Літературознавство; Естетика. Упор. Н. Шумило. К.: Основи, 1998. С. 153-159.

6. Качуровський І. Містична функція літератури та українська релігійна поезія. Променисті силуети. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2008. С. 676-700.

7. Корабльов О. «Від екзальтації до роздратування»: що повинна сказати про містикуфілологія? Поетикамістичного: колективна монографія / упорядк. О. Червінської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 302-311.

8. Кухар Р. До джерел драматургії Лесі Українки. Ніжин: Вікторія-Ніжин, 2000. 268 с.

9. Михида С. У психопоетикальному світі Лесі Українки (Стаття третя). Леся українка і сучасність: Збірник наукових праць. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. Т. 4, кн. 1. С. 205-214.

10. Одарченко П. Леся Українка. Розвідки різних років. К.: В-во М. П. Коць, 1994. 239 с.

11. Скорина Л. Юрій Бойко-Блохин. Література та літературознавство української діаспори. Черкаси: Брама, 2005. С. 339-341.

12. Українка Леся. Зібрання творів у 12 томах. Том 12: Листи (1903-1913). К.: Наукова думка, 1979. 696 с.

13. Чуб Д. Творчість видатного літературознавця (три томи «Вибраного» проф. д-ра Юрія Бойка). Визвольний шлях. 1983. № 10. С. 1254-1263.

14. Ярош О. Концептуальне поле містики: основні риси та специфіка. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. Вип. 8. С. 156-160.

УДК 821.161.2(477-087).09

Приймачок Оксана

кандидат філологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ І НАУКОВО- ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЯХ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

У статті з'ясовано факти звернення (апеляції) Юрія Шевельова до феномену Лесі Українки, епізодів її життя і творчості як фактичного матеріалу для дослідження соціолінгвістичних проблем та інших питань прикладної лінгвістики.